

ІНКЛЮЗИВНИЙ СОЦІАЛЬНО-ІНТЕРАКТИВНИЙ ТЕАТР ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ДЕСТИГМАТИЗАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ

Резюме

У статті представлено дослідження соціальної стигми як джерела впливу на особливості життя представників соціальних спільнот, в тому числі на життя людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень (далі – ІП). Застосовано **методи** дослідження – логіко-структурний аналіз для обґрунтування наявності соціальної стигми стосовно людей з інвалідністю внаслідок ІП, а також необхідності здійснення дестигматизації цієї соціальної групи. Використано тестову методичку САН та опитувальник, що відображають уявлення респондентів про групу людей з інвалідністю внаслідок ІП, а також особливості дотримання прав цієї соціальної спільноти. Респондентами виступили представники студентської молоді у віці від 17 до 25 років. **Результати.** Розглянуто явище соціальної дестигматизації як умову розвитку суспільства; осмислено значення її реалізації у роботі із соціальною стигмою. Представлено метод інклюзивного соціально-інтерактивного театру як технології зміни уявлень щодо соціальних спільнот, на прикладі соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок ІП, які виступили акторами; досліджено можливості застосування методу як просвітницької техніки представлення проблем, із якими стикаються представники соціальних меншин. Досліджено уявлення осіб із інтелектуальною нормою щодо соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок ІП. Проаналізовано уявлення та оцінки респондентів щодо забезпечення реалізації власних прав, а також уявлення та оцінки щодо специфіки реалізації прав людей з інвалідністю внаслідок ІП в Україні. Статистично встановлено особливості динаміки уявлень та психоемоційних станів досліджуваних у зв'язку зі здійсненим ними переглядом вистави в форматі соціально-інтерактивного театру, в якій представлено інформацію про особливості реалізації прав соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок ІП. Зроблено **висновок** про те, що особливості подання інформації про соціальну спільноту з використанням театрального методу створюють сприятливий для зміни уявлень респондентів ефект, що також здійснює позитивні перетворення у рівні знань респондентів про спільноту, щодо можливих характеристик її представників.

Ключові слова: дестигматизація; інвалідність внаслідок інтелектуальних порушень; інклюзивний соціально-інтерактивний театр; інклюзивний театр; стигма.

Вступ. Для сучасного українського суспільства характерним є суттєве обмеження в соціальному житті людей із психіатричними діагнозами: з інвалідністю внаслідок психічних чи інтелектуальних порушень. В громадському житті розповсюджена практика інституалізації людей з інвалідністю та обмеження в можливості реалізації прав, що є наслідками як особливостей соціального забезпечення та політики, так і специфіки сприйняття представників цих соціальних груп соціальною більшістю, що проявляється в явищі соціальної стигми (Шульгіна & Сокур, 2016).

Негативні стереотипи та упередження щодо представників соціальної спільноти є частиною повсякденного суспільного життя, вони транслюються в ЗМІ та підтримуються соціальним загалом, що сприймає розповсюджену інформацію. В свою чергу це призводить до ізоляції, дискримінації та відмежованості різних соціальних груп, а також до низького рівня гарантій соціального захисту (Іванкова-Стецюк & Селешчук, 2017).

Однією з найбільш вразливих в силу своїх особливостей є соціальна група людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Стигматизуючі уявлення щодо цієї спільноти мають свій прояв у повсякденному житті, в тому числі внаслідок безперервної трансляції стигматизуючих понять, пов'язаних із діагнозами, що передбачають можливість зниження інтелектуальних можливостей людини. Ці поняття мають свою популярність навіть на рівні діяльності офіційних ЗМІ, громадських діячів, а також політиків («Милованов о словах Коломойского», 2019). В свою чергу, протягом тривалого часу подібного використання медичної термінології, вона увібрала в себе велику кількість негативних стереотипів та установок (Менделеевич, 1997), які в уявленнях більшості можуть вважатись такими, що характеризують групу людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Особливості розвитку країни мають передбачати і необхідність зміни уявлень суспільства, рух до гуманізації та точних уявлень щодо стигматизованих груп, що забезпечить консолідацію та рух до справжнього громадянського суспільства, проте це здебільшого залишається поза увагою владних структур.

З метою покращення становища представників соціально-стигматизованих груп важливим на сьогоднішній день є реалізація дестигматизуючих проєктів, а також пошук нових технологій дестигматизації, що матимуть можливість запропонувати соціальній більшості нові, більш точні та толерантні уявлення щодо її представників. Однією із таких технологій може виступити метод соціально-інтерактивного інклюзивного театру, як засобу дестигматизації людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

На сучасному етапі розвитку світового суспільства важливим представляється питання подолання явища соціальної стигматизації, що є однією із найбільших проблем країн, котрі перебувають на шляху реформ, в тому числі соціальних. Світова тенденція до гуманізації суспільства (Шадчин & Сидоров, 2014) та розповсюдження людиноцентристських цінностей зумовлює потребу в подоланні стигм, а також її складових у соціальному житті.

Важливим є встановлення дефініції соціальної стигматизації, як явища соціального життя. У працях І. Гофмана, одного із найвідоміших дослідників соціальної стигми, наводиться таке її визначення – якість, що характеризує людину як небезпечну, слабку, зіпсовану, через що людина в очах більшості «перетворюється» з цілісної особистості в дефективну. В дослідженнях І. Гофмана (1963) зосереджено увагу на питаннях зв'язку соціальної стигми, соціальної перцепції та ідентифікації людини, як приналежної до стигматизованої групи, а також на характеристиках стигматизованих груп та супутніх соціальних явищах. У свою чергу, Т. Шефф, інтерпретує явище з точки зору девіації: соціальна стигма – ядро соціальної реакції на девіацію, що забезпечує перетворення моральних суджень та емоційних реакцій у стигму (Власова, 2009), тобто, людина-носії стигми сприймається як такий, що є «відхильним» від загальноприйнятих норм та правил, що і узагальнюється в образі стигми. О. Сергеєнкова та В. Синявський (2007) демонструють таку дефініцію явища – процес навішування ярликів (стигм), що призводять до ізоляції із групи або суспільства в цілому носіїв стигми, при ігноруванні їх особистісного потенціалу.

Поняття соціальної стигми передбачають такі її ключові характеристики: 1. якість, що об'єднує у собі сукупність негативних уявлень; 2. забезпечує ізоляцію носія стигми; 3. зумовлюють негативні емоції та поведінку по відношенню до носія стигми; 4. стигмою найчастіше виступає видима характеристика, що може бути сприйнята іншими людьми; 5. соціальна стигма є характеристикою, що зменшує значення індивідуальних характеристик людини; 6. також явище об'єднує у собі прояви соціального стереотипу, упередження та дискримінації (Галецька, Влох & Животовська, 2007).

Зрозуміло, що наявність в соціумі розгалуженої системи соціальних стигм, упереджень та дискримінації щодо різних соціальних груп зумовлює гальмування розвитку країни, порушує комунікацію між різними соціальними об'єктами та зумовлює підтримання й трансляцію помилкових та ірраціональних уявлень у свідомості кожного окремого представника суспільства. Явище соціальної стигми є бар'єром у здійсненні консолідації суспільства, розвитку громадянського суспільства, забезпечення створення та підтримки продуктивної соціальної політики, а також становлення демократичних цінностей.

Потреба та доцільність здійснення дестигматизації суспільних груп, передбачає покращення становища носіїв соціальної стигми та залучення їх до загального соціального виробництва на рівних правах із представниками соціальної більшості. У працях А. Кнуфа і Л. Епова пропонується таке визначення дестигматизації – поновлення членами соціально стигматизованих груп своїх громадянських прав, втрачених чи обмежених внаслідок стигматизації (Кнуф & Епов, 2006).

Заслугове на увагу те, що в дослідженнях явища дестигматизації пропонується розглядати кілька основних рівнів (Лукина, 2014):

- індивідуальний рівень (в першу чергу пов'язаний із явищем самостигматизації);

- сімейний рівень (особливості переживання соціальної стигми близькими людьми носія стигми);

- суспільний рівень (зміна стигматизуючих уявлень на рівні всього суспільства, або окремих груп людей).

З огляду на специфіку переживання стигми представниками соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок ІП, з метою зміни уявлень щодо неї є значимим здійснення впливів в першу чергу на сімейному та суспільному рівнях. Так, на суспільному рівні може бути застосовано метод соціально-інтерактивного театру, як методу демонстрації альтернативних уявлень щодо стигматизованої групи у формі творчого продукту (вистави). Актори, особливості стигми, можуть продемонструвати свої особливості та труднощі, із якими вони зіштовхуються у соціальному житті через театральну гру, де вони грають самих себе (Маркіна, 2012). Інтерес представляє соціально-інтерактивний театр, як форма комунікації із громадськістю. Метод може бути актуальним як форма пропозиції нових, точних та толерантних уявлень щодо соціально-стигматизованої групи, а також як форма здобуття досвіду взаємодії із представниками спільноти в ході перегляду досліджуваними вистави, що покладається в сутність інтерактивності та соціальної спрямованості (Новгородський, 2014). В роботах Я. Морено театральний метод мистецтва представляється як дієва психологічна техніка, що може бути використана з метою здійснення терапевтичного впливу (за Лейтц, 1994).

На сьогодні існує необхідність в більш широкому дослідженні методу соціально-інтерактивного театру як технології дестигматизації осіб з інвалідністю, а також зміни уявлень та установок щодо соціально стигматизованих груп, в тому числі, людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Мета статті – дослідження методу інклюзивного соціально-інтерактивного театру як можливого засобу соціальної дестигматизації та зміни уявлень щодо соціальної групи людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Завдання дослідження:

1) теоретично проаналізувати метод інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації соціально стигматизованих груп;

2) емпірично дослідити можливості застосування інклюзивного соціально-інтерактивного театру як засобу зміни уявлень глядачів щодо особливостей людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень.

Методи та методики дослідження. З метою встановлення можливостей застосування соціально-інтерактивного театру, як засобу дестигматизації та методу для зміни уявлень соціуму щодо соціально стигматизованої групи було здійснено емпіричне дослідження.

В якості засобу дестигматизації досліджуваним було створено й запропоновано до перегляду виставу, засновану на методі соціально-інтерактивного театру, акторами якого стали дорослі люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, з легким рівнем розумової відсталості та з різними супутніми синдромами, що також виступає однією із технік дестигматизації – можливість безпосередньої взаємодії із представниками стигматизованої групи (Галецька, Влох & Животовська, 2007; Koutsouradi, Dimitrakaki, Agapidaki, Tountas & Lagiou, 2016; Murielle & Viviane, 2017). В ході вистави досліджуваним було запропоновано декілька сцен, поєднаних спільним сюжетом, основними змістовими моментами яких стало: надання інформації про Конвенцію ООН про права людини з інвалідністю, представлення стану забезпечення в нашій країні прав осіб з інвалідністю, демонстрація особистих переживань учасників, особливостей забезпечення та можливості реалізації їх прав. Також сюжет пов'язано рядом метафор, серед них: «метелик», «свічка», «лилик», «крила».

З метою перевірки можливостей дестигматизуючого впливу, а також перевірки динаміки зміни уявлень у досліджуваних в зв'язку з переглянутою ними виставою, було запропоновано заповнити опитувальник САН (Барканова, 2009) та дати відповіді на питання анкети:

1) питання, що стосувались особливостей уявлень досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, наведено в табл.1.

Таблиця 1

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень як соціальної групи

На вашу думку, наскільки наведені нижче полярні твердження характеризують людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень як соціальну групу:		
Самодостатні	3 2 1 0 1 2 3	Безпорадні
Самостійні	3 2 1 0 1 2 3	Залежні від інших
Працьовиті	3 2 1 0 1 2 3	Бездіяльні
Гнучкі	3 2 1 0 1 2 3	Вперті
Активні	3 2 1 0 1 2 3	Пасивні
Добродушні	3 2 1 0 1 2 3	Агресивні
Інтровертовані	3 2 1 0 1 2 3	Екстравертовані
Безпечний	3 2 1 0 1 2 3	Небезпечний
Привітливий	3 2 1 0 1 2 3	Ворожий
Викликають повагу	3 2 1 0 1 2 3	Викликають зневагу
Соціально активні	3 2 1 0 1 2 3	Соціально пасивні
Естетичні	3 2 1 0 1 2 3	Позбавлені смаку
Ніжність	3 2 1 0 1 2 3	Черствість
Зацікавлені	3 2 1 0 1 2 3	Байдужі
Реалізовані	3 2 1 0 1 2 3	Нереалізовані

2) питання, що стосувались уявлень респондента щодо особливостей забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні, наведено в табл.2.

Таблиця 2

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про особливості забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в Україні

Оцініть наскільки, на Вашу думку, держава захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень:		
Держава захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень	3 2 1 0 1 2 3	Держава НЕ захищає права людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень
Захищено право на доступ до об'єктів та послуг	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на доступ до об'єктів та послуг
Захищено право на самостійний спосіб життя	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на самостійний спосіб життя
Захищено право мати стосунки та створення сім'ї	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право мати стосунки та створення сім'ї
Захищено право на працю та зайнятість	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на працю та зайнятість
Захищено право на участь в політичному та суспільному житті	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на участь в політичному та суспільному житті

3) питання, що стосувались самооцінки досліджуваного стану забезпечення його прав, наведено в табл.3.

Таблиця 3

Питання та перелік полярних тверджень, що стосуються уявлень респондента про особливості забезпечення його прав

Оцініть наскільки держава захищає Ваші права:		
Захищено право на доступ до об'єктів та послуг	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на доступ до об'єктів та послуг
Захищено право на самостійний спосіб життя	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на самостійний спосіб життя
Захищено право мати стосунки та створення сім'ї	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право мати стосунки та створення сім'ї
Захищено право на працю та зайнятість	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на працю та зайнятість
Захищено право на участь в політичному та суспільному житті	3 2 1 0 1 2 3	Не захищено право на участь в політичному та суспільному житті

Ідентичні опитувальник та анкету було запропоновано досліджуваним до (перед-тест) та після (пост-тест) перегляду вистави. Питання анкети та опитувальника САН передбачали вибір досліджуваними між двома полярними тенденціями, які було розміщено по обидва боки семибальної шкали: -3 – якість сильно виражена; -2 – середньо виражена; -1 – слабо виражена якість; 0 – відсутність зв'язку між поняттям і якістю; +1 – слабо виражена протилежна якість; +2 – середньо виражена протилежна якість; +3 – сильно виражена протилежна якість. Цей варіант було визначено оптимальним для цілей дослідження (Клайн, 2006).

Характеристика вибірки досліджуваних. В дослідженні взяло участь 262 досліджуваних, серед них 192 досліджувані дали відповідь на тестову методіку САН. Серед досліджуваних переважно студентська молодь у віці від 17 до 25 років, більша частина досліджуваних жіночої статі.

Результати. З метою виявлення зв'язку між фактом перегляду вистави досліджуваними та можливими змінами в їх уявленнях та самопочутті було здійснено порівняння результатів опрацювання запропонованих досліджуваним методик у перед- та пост-тестах. Було застосовано непараметричний *T*-критерій Вілкоксона для пошуку відмінностей між двома спареними групами вибірки.

1.1. Перевірено відмінності в самооцінці досліджуваними їх самопочуття у перед- та пост-тестах за методикою САН (Самопочуття, активність, настрої), всі із запропонованих нижче показників, що мають відмінності, мають і високу значимість встановлених відмінностей. З метою встановлення особливостей

відмінностей між показниками методики САН, перед- та пост-тесту, було здійснено частотний аналіз, який дав такі результати:

А) Характеристики самопочуття:

1. «Повний сил-знесилений» ($T = ,002$), «Витривалий-виснажуваний» ($T = ,008$): в перед-тесті спостерігаються середні показники, в пост-тесті спостерігається суттєве зміщення показників в сторону позитивних характеристик: «повний сил»; «витривалий».

Б) Характеристики настрою:

1. «Повний надій-розчарований» ($T = ,004$) в перед-тесті переважають середні показники, в пост-тесті спостерігається суттєве зміщення показників в сторону позитивної характеристики «повний надій»;

2. «Веселий-сумний» ($T = ,000$): в перед-тесті переважають показники, спрямовані в сторону позитивних характеристик, в пост-тесті спостерігається зміщення показників в сторону негативних характеристик: «сумний».

В) Характеристики активності:

1. «Міркувати важко-міркувати легко» ($T = ,001$) – в перед-тесті спостерігається розподіл оцінок по всій семибальній шкалі, в пост-тесті спостерігається суттєвий зсув в сторону показника: «міркувати легко»;

2. «Розсіяний-уважний» ($T = ,000$), «Байдужий-схвильований» ($T = ,000$): в перед-тесті переважають середні показники, в пост-тесті спостерігається зміщення показників в сторону характеристик: «уважний»; «схвильований».

1.2. Досліджено відмінності між уявленнями досліджуваних щодо рівня забезпечення прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед-тесті та пост-тесті. Дослідження виявило суттєві відмінності високої значущості у всіх запропонованих показниках: право на доступ ($T = ,000$); право на самостійний спосіб життя ($T = ,000$); право на стосунки ($T = ,000$); право на працю ($T = ,000$); право на політичну участь ($T = ,000$); загалом права захищено ($T = ,000$). З метою виявлення особливостей відмінностей в уявленнях в перед- та пост-тестах розглянемо дані частотного аналізу (табл. 4):

Таблиця 4

Встановлення відмінностей між уявленнями респондентів щодо прав людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед- та пост-тесті

Рангова оцінка уявлень*	Право на доступ				Право на самостійний спосіб життя			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	24	9,2	21	8,0	40	15,3	23	8,8
-2	64	24,4	46	17,6	47	17,9	42	16,0
-1	60	22,9	40	15,3	67	25,6	39	14,9
0	43	16,4	36	13,7	37	14,1	39	14,9
1	20	7,6	25	9,5	26	9,9	23	8,8
2	31	11,8	39	14,9	22	8,4	42	16,0
3	20	7,6	55	21,0	23	8,8	54	20,6
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100
Рангова оцінка уявлень	Право на стосунки та сім'ю				Право на працю			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	70	26,7	29	11,1	31	11,8	15	5,7
-2	61	23,3	52	19,8	56	21,4	33	12,6
-1	46	17,6	37	14,1	65	24,8	40	15,3
0	40	15,3	39	14,9	38	14,5	43	16,4
1	16	6,1	19	7,3	26	9,9	19	7,3
2	19	7,3	35	13,4	24	9,2	43	16,4
3	10	3,8	51	19,5	22	8,4	69	26,3
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100
Рангова оцінка уявлень	Право на політичну участь				Загалом права захищено			
	До		Після		До		Після	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
-3	30	11,5	15	5,7	29	11,1	29	11,1
-2	44	16,8	37	14,1	78	29,8	41	15,6
-1	59	22,5	38	14,5	61	23,3	39	14,9
0	55	21,0	41	15,7	32	12,2	46	17,6
1	24	9,2	19	7,3	26	9,9	22	8,4
2	27	10,3	35	13,4	22	8,4	46	17,6
3	23	8,8	77	29,4	14	5,3	39	14,9
Всього:	262	100	262	100	262	100	262	100

* де: -3 – Якість сильно виражена; -2 – Середньо виражена; -1 – Слабко виражена якість; 0 – Відсутність зв'язку між поняттям і якістю; 1 – Слабко виражена протилежна якість; 2 – Середньо виражена протилежна якість; 3 – Сильно виражена протилежна якість

Результати частотного аналізу дають такі відомості: всі показники до перегляду вистави було оцінено здебільшого на користь показників, наближених до оцінки «права захищено», після перегляду вистави відбувається переоцінка цих показників на користь визнання вразливості прав людей з інвалідністю внаслідок ІІІ.

- здебільшого подібний зсув відбувається за рахунок середніх показників, що може свідчити про готовність досліджуваних визначитись після перегляду вистави;

- критичні оцінки на користь уявлень про вразливість людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень у сфері забезпечення прав після перегляду вистави зростають приблизно вдвічі;

- особливу увагу привертає показник права на стосунки та сім'ю: для цього показника характерний суттєвий зсув на користь більш критичних оцінок.

1.3. Досліджено відмінності між уявленнями досліджуваних щодо людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в перед-тесті та пост-тесті.

З метою виявлення тенденцій досліджуваних в оцінці людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень було здійснено оцінку уявлень за запропонованими полярним твердженням (табл.5).

Таблиця 5

Полярні твердження, які можуть характеризувати соціальну групу

1. Самодостатність-безпорадність	2. Самостійність-залежність
3. Працьовитість-бездіяльність	4. Гнучкість-впертість
5. Активність-пасивність	6. Добродушність-агресивність
7. Безпечність-загрозливість	8. Привітність-ворожість
9. Викликають повагу-викликають зневагу	10. Соціальна активність-соціальна пасивність
11. Мають естетичні почуття- позбавлені смаку	12. Ніжність-черствість
13. Зацікавленість-байдужість	14. Реалізованість-нереалізованість

Такі оцінювальні тенденції демонструють високий рівень відмінностей ($T = ,000$) при оцінці їх у перед- та пост-тестах. Частотний аналіз представлених характеристик до та після перегляду досліджуваними вистави дав такі результати:

1. Показники самодостатність-безпорадність та самостійність-залежність показують в перед-тесті результати на користь характеристик безпорадності та залежності, в пост-тесті – спостерігається суттєвий зсув в сторону характеристик самодостатності та самостійності;

2. Для характеристики реалізованість-нереалізованість характерним в перед-тесті є розподіл оцінок досліджуваних, всі сім рангів отримали приблизно однакову кількість оцінок, проте, в пост-тесті відбувається зсув в сторону характеристики «реалізованість»;

3. Для інших характеристик є характерною невизначеність (домінування середніх значень) в перед-тесті та зсув в бік позитивних якостей в пост-тесті.

Дискусії. Визначені відмінності між показниками методики САН, перед- та пост-тесту дають можливість стверджувати, що особливості застосованого методу та форма представлення інформації може мати специфічний зв'язок із змінами настрою, активності та самопочуття глядачів. Так, у досліджуваних в пост-тесті проявляються позитивні емоційні стани, позитивні ж показники активності в пост-тесті можуть свідчити про своєрідне емоційне зараження, що зумовлює відчуття готовності до діяльності та активного залучення, а також можливість сприймати інформацію в умовах відновлення сил і готовності до діяльності, внаслідок чого запропонований метод може виявитись більш доцільним, ніж інші форми подання інформації. У свою чергу, це також може сприяти асоціюванню наданих відомостей, уявлень та позитивних станів й емоцій. Специфіка запропонованих відомостей викликає в досліджуваних співчуття в формі емоції суму («сумний» та «повний надій»). Зсув показників у пост-тесті в сторону уважності та схвильованості може бути свідченням підвищення уваги до тем, запропонованих у виставі. Отримані результати підтверджують теоретичні уявлення Р. Г. Новгородського щодо можливостей емоційного відреагування реципієнта вистави на її зміст, а також щодо можливостей впливу на емоційний інтелект людини (Новгородський, 2014).

Відсутність попередніх уявлень про можливі проблеми людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень через ізолюваність та позбавленість можливості до здійснення якісного контакту в соціальному середовищі, що зумовлює відсутність соціального інтересу з боку більшості, може зумовити в представників більшості труднощі в тому, аби створити судження щодо особливостей захисту та реалізації прав спільноти. Відображення реалій у виставі, переживання на сцені людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень зумовлює можливість сформулювати в досліджуваних уявлення щодо запропонованого явища. Досліджувані почувають себе більш впевнено, оцінюючи поточний стан забезпечення прав

критичніше, надаючи оцінки, відповідні показнику «права не захищені». Одним із найбільш очевидних прав можна вважати право на створення стосунків та сім'ї. Загальні середні оцінки стану забезпечення цього права до перегляду вистави виявляють суттєвий спад після того, як глядачам було запропоновано альтернативні уявлення у змістовому наповненні вистави. Отримані результати підтверджують уявлення В. М. Маркіної, щодо позитивних наслідків застосування театру як методу дестигматизації, його впливі на уявлення, щодо соціальної спільноти (Маркіна, 2012).

Отримані оцінки можуть бути проявом збільшення лояльності до представників соціальної спільноти, проте, в свою чергу, це також може бути результатом соціальної бажаності респондентів, швидкого усвідомлення побудови дослідження чи, в окремих випадках, ідеалізації, внаслідок можливого контакту та спостереження за виступом. Проте, ці показники можуть бути свідченням готовності досліджуваних надавати більш позитивні оцінки ізольованій групі, говорять про тенденції до можливості прийняття, емпатії та взаємодії.

Висновки. Серед встановлених в ході дослідження закономірностей (зміни уявлень про забезпеченість прав соціальної спільноти, зміни характеристик станів досліджуваних) можна узагальнити такі тенденції:

- особливості подання інформації, використання театральних методів мають специфічний зв'язок зі зміною настроїв, активності та самопочуття глядачів, що, в свою чергу, має як позитивні наслідки для самих глядачів (відчуття наявності сил та активності, позитивні враження), так і для стигматизованої групи, що виявляється у збільшенні уваги до її проблем, а також у приєднанні та співпереживанні у вигляді емоції суму;

- однією з функцій методу є здійснення просвітницької діяльності: подання інформації в новому, цікавому форматі – через образи та метафори. Так, після вистави досліджувані готові формулювати свої судження щодо прав представників спільноти більш впевнено та критично;

- досліджувані схильні оцінювати представників соціально-стигматизованої групи більш лояльно та з вищим прийняттям, що

забезпечується як формою подання інформації, так і здобутим досвідом особистого контакту.

Перспектива подальших досліджень. Проблема можливостей застосування соціально-інтерактивного театру як засобу дестигматизації соціальних спільнот, в тому числі людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, потребує подальшого дослідження в аспекті зміни конкретних уявлень щодо вказаної спільноти та особливостей закріплення нових, адаптивних уявлень у глядачів соціально-інтерактивних вистав; нами здійснено важливі кроки до її вирішення.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Барканова, О. В. (2009). *Методики діагностики емоціональної сфери: психологический практикум* (2 вып.) Красноярск: Литера-принт.

Власова, О. А. (2013). Теория стигматизации Томаса Шеффа: концепт «Остаточное отклонение» и социология эмоций. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Философия. Филология»*, 1, 31-48.

Галецька, І., Влох, І., & Животовська, Л. (2007). *Психологічні аспекти стигми психічних розладів. Психологічні аспекти стигматизації та реабілітації*. Львів: Видавництво Романа Романка, URL: <http://www.academia.edu/9291057>

Гофман, І. (1969). *Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью*. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/17687311>

Іванкова-Стецюк, О., & Селешук, Г. (Ред.). (2017). *Долаючи розломи-2: розширення просторів миротворення в територіальних громадах України*. Стрий: Укрпол.

Клайн, П., & Бурлачук, Л.Ф. (Ред.) (1994). *Справочное руководство по конструированию тестов: Введение в психометрическое проектирование*. Киев: ПАН ЛТД.

Кнуф, А., & Эпов, Л. Ю. (2006). *Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stigma-teoriya-i-praktika>

Комлев, Ю. Ю. (2016). Теория стигматизации: генезис, объяснительный потенциал, значение. *Вестник Казанского юридического института МВД России*, 2, 6-15.

Лейтц, Г., Лопухина, Е. В., & Холмогорова, А. Б. (Ред.). (1994). *Психодрама: теория и практика. Классическая психодрама Я. Л. Морено*. Москва: Прогресс-Универс.

Лукина, Н. П., & Слободская, А. В. (2014). Дестигматизационные программы: индивидуальный и семейный уровни. *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*. 37, 86-90.

Маркина, В. М. (2012). «Театр Простодушных»: потенциал социальной инклюзии и дестигматизации людей с синдромом Дауна. *Власть Знания и общественные интересы*. КС 3, 7965-7974.

Менделеевич, В. Д. (1997). *Психиатрическая пропедевтика: Практическое руководство для врачей и студентов* (2-е изд.) Москва: ТОО Техлит.

Милованов о словах Коломойского: "Я никогда не скрывал, что я debil. Шучу, конечно". 2019. URL: <https://112.ua/obshchestvo/milovanov-o-slova-h-kolomoyskogo-ya-nikogda-ne-skryval-cto-ya-debil-shuchu-konechno-511970.html> (дата звернення 16.06.2020).

Новгородський, Р. Г. (2014). Форум-театр як інтерактивна форма профілактики соціальних проблем. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*, 115, 168-171.

Синявський, В. В., Сергєєнкова, О. П., & Побірченко Н. А. (Ред.). (2007). *Психологічний словник*. Київ: Науковий світ, 2007.

Шадчин, И.В., & Сидоров, В.В. (2014). Гуманизация общества: задачи инклюзивного образования сегодня. *Профессиональное образование и рынок труда*, 9, 34–36.

Шульгіна, Т., & Сокур, Н. (2016). Сучасні проблеми соціальної політики в сфері захисту осіб з інвалідністю в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*, 1, 88-91.

Koutsouradi, G., Dimitrakaki, C., Agapidaki, E., Tountas, Y., & Lagiou, A. (2016). A Theory-Based Intervention in Health Visiting Students in Order to Reduce Mental Illness Stigma: A Quasi-Experimental Study. *Arch Community Med Public Health*, 2(1), 37-43.

Murielle, V., & Viviane, K. (2017). Could a short training intervention modify opinions about mental illness? A case study on French health professionals. *Masfety BMC Psychiatry*, 17.

REFERENCES

Barkanova, O. V. (2009). *Metodiki diagnostiki emotsionalnoy sferyi: psihologicheskiiy praktikum [The methods of diagnosing the emotional sphere: psychological workshop]* (2 vyp.) Krasnoyarsk: Litera-print.

Vlasova, O. A. (2013). Teoriya stigmatizatsii Tomasa Sheffa: kontsept «Ostatochnoe otklonenie» i sotsiologiya emotsiy [Thomas Scheff's labeling theory: the concept of «residual deviance» and sociology of emotions]. *Vestnik Samarskoy gumanitarnoy akademii. Seriya «Filosofiya. Filologiya.»*, 1, 31-48.

Galetska, I., Vloh, I., & Zhivotovska, L. (2007). *Psihologichni aspekti stigmatizatsiyi ta rehabilitatsiyi [The psychological aspects of the stigma of mental disorders. The psychological aspects of labeling and rehabilitation]*. Lviv: Vidavnistvo Romana Romanka, URL: <http://www.academia.edu/9291057>

Gofman, I. (1969). *Stigma: Zametki ob upravlenii isporchennoy identichnostyu [Stigma: Notes on the management of spoiled identity]*. URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/17687311>

Ivankova-Stetsyuk, O., & Seleschuk, G. (Red.). (2017). *Dolayuchi rozlomi-2: rozshirennya prostoriv mirotvotvorenniya v teritorialnih gromadah Ukrayini [Overcoming faults-2: expanding the space of peacemaking in the Ukrainian local communities]*. Striy: Ukrpol.

Klayn, P., & Burlachuk L.F. (Red.) (1994). *Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniyu testov: Vvedenie v psichometricheskoe proektirovanie [A handbook of test construction introduction to psychometric design]*. Kiev: PAN LTD.

Knuf, A., & Epov, L. Yu. (2006). *Stigma: teoriya i praktika [Stigma: theory and practice]*. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stigma-teoriya-i-praktika>

Komlev, Yu. Yu. (2016). Teoriya stigmatizatsii: genezis, ob'yasnitelnyiy potentsial, znachenie [The theory of stigmatization: genesis, explanatory potential, value]. *Vestnik Kazanskogo yuridicheskogo instituta MVD Rossii*, 2, 6-15.

Leytts, G., Lopuhina, E. V., & Holmogorova, A. B. (Red.). (1994). *Psihodrama: teoriya i praktika. Klassicheskaya psihodrama Ya. L. Moreno [Psychodrama: Theory and Practice. Classical psychodrama J. L. Moreno]*. Moskva: Progress-Univers.

Lukina, N. P., & Slobodskaya, A. V. (2014). Destigmatizatsionnyie programmy: individualnyiy i semeynyiy urovni [The programs of destigmatization: individual and family levels]. *Aktualnyie voprosyi obschestvennyih nauk: sotsiologiya, politologiya, filosofiya, istoriya*. 37, 86-90.

Markina, V. M. (2012). «Teatr Prostodushnyih»: potentsial sotsialnoy inklyuzii i destigmatizatsii lyudey s sindromom Dauna [«Theater of Simple-minded»: a potential of the social inclusive and destigmatizing the people with Down syndrome]. *Vlast Znaniya i obschestvennyie interesyi*. KS 3, 7965-7974.

Mendelevich, V. D. (1997). *Psihiatricheskaya propedevtika: Prakticheskoe rukovodstvo dlya vrachey i studentov (2-e izd.) [Psychiatric propaedeutics: practical manual for doctors and students]*. Moskva: TOO Tehlit.

Milovanov o slovah Kolomojskogo: "Ja nikogda ne skryval, chto ja debil. Shuchu, konechno". 2019. URL: <https://112.ua/obshchestvo/milovanov-o-slovah-kolomojskogo-ya-nikogda-ne-skryval-cto-ya-debil-shuchu-konechno-511970.html> (data zvernennja 16.06.2020).

Novgorodskiy, R. G. (2014). Forum-teatr yak interaktivna forma profilaktiki sotsialnih problem [Forum-theater as an interactive form of prevention of the social problems]. *Visnik Chernigivskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu*, 115, 168-171.

Syniavskiy, V. V., Serhieienkova, O. P., & Pobirchenko N. A. (Red.). (2007). *Psikhologichnyi slovnyk [Psychological vocabulary]*. Kyiv: Naukovyi svit, 2007.

Shadchin, I.V., & Sidorov, V.V. (2014). Gumanizatsiya obschestva: zadachi inklyuzivnogo obrazovaniya segodnya [Humanization of society: the today's tasks of inclusive society]. *Professionalnoe obrazovanie i ryinok truda*, 9, 34–36.

Shulhina, T., & Sokur, N. (2016). Suchasni problemy sotsialnoi polityky v sferi zakhystu osib z invalidnistiu v Ukraini [The modern issues of social policy in the protection of persons with disabilities in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 1, 88-91.

Koutsouradi, G., Dimitrakaki. C., Agapidaki, E., Tountas, Y., & Lagiou, A. (2016). A Theory-Based Intervention in Health Visiting Students in Order to Reduce Mental Illness Stigma: A Quasi-Experimental Study. *Arch Community Med Public Health*, 2(1), 37-43.

Murielle, V., & Viviane, K. (2017). Could a short training intervention modify opinions about mental illness? A case study on French health professionals. *Masfety BMC Psychiatry*, 17.

Palamarchuk M.

**THE INCLUSIVE SOCIAL-INTERACTIVE THEATER AS A
TECHNOLOGY OF DESTIGMATIZATION OF PERSONS WITH
INTELLECTUAL DISABILITIES**

Abstract

*The article presents social stigma as a source of influence on the life of members of social communities, including the lives of people with disabilities due to intellectual disabilities. **Research methods** – logical-structural analysis to substantiate the presence of social stigma to people with intellectual disabilities, as well as the need to destigmatize this social group. The test method of the SANTA questionnaire was used, which reflects the respondents' ideas about the group of people with disabilities, as well as the peculiarities of observance of the rights of this social community. Respondents were representatives of student youth aged from 17 to 25 years old. **Results.** We considered the phenomenon of social destigmatization as a social development condition; we comprehend the significance of its implementation in work with social stigma. The method of inclusive social-interactive theater as a technology of changing perceptions of social communities is presented on the example of a social group of people with intellectual disabilities who were the actors, the method is represented as an educational technique to observe problems faced by social communities. We observed the perception of persons with an intellectual norm about the social group of people with intellectual disabilities. We analyzed the respondents' perceptions and assessments on ensuring the realization of their own rights, as well as perceptions and assessments on the specifics of the realization of the rights of people with disabilities as a result of individual entrepreneurship in Ukraine. We found the peculiarities of the dynamics of perceptions and psycho-emotional states of the studied in connection with their review of the play in the format of social-interactive theater, which provides information about the peculiarities of the rights of social groups of people with intellectual disabilities. It was **concluded** that the peculiarities of presenting information about the social community using the theatrical method create a favorable effect for changing respondents' perceptions, which also makes positive changes in the level of knowledge of respondents about the community regarding the possible characteristics of its representatives.*

Keywords: *destigmatization; disability due to intellectual disabilities; inclusive socially-interactive theater; inclusive theater; stigma.*